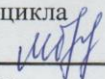

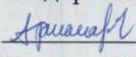
МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

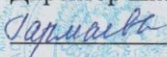
Министерство образования и науки Республики Бурятия

МО «Закаменский район»

МАОУ «Ехэ-Цакирская средняя общеобразовательная школа»

РАССМОТРЕНО на заседании
МО учителей гуманитарного
цикла
 /Максарова М.Б./
Протокол №1 от «30» 08 2023г

СОГЛАСОВАНО
Замдиректора по УВР
 /Аршанова И.Л./
Протокол №1 от «30» 08 2023г.

УТВЕРЖДЕНО
Директор школы
 /Гармаева Х.В./
Протокол №24 от «31» 08 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета

«Бурятский язык»

для 9 класса основного общего образования

на 2023-2024 учебный год

Составитель: Цырендоржиева Оюна Мэлсовна,
учитель бурятского языка и литературы

у. Ехэ-Цакир, 2023 г.

Тайлбари бэшэг

- Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации» №273 от 29.12.2012
  - Порядок организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования, утвержденный приказом Министерства Просвещения РФ от 22 марта 2021 г. №115
    - Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования ФГОС №286 от 31.05.2021 ;
    - Примерная программа учебного предмета «Бурятская литература» для общеобразовательных организаций с обучением на родном (бурятском) языке V-XI классы;
    - Учебный план МАОУ “Ехэ-Цакирская СОШ” на 2023-2024 учебный год;
    - Основная образовательная программа основного общего образования МАОУ “Ехэ-Цакирская СОШ” ;
    - Годовой календарный учебный график МАОУ “Ехэ-Цакирская СОШ” на 2023-2024 учебный год
- Ажалай программа бэелүүлгэдэ иимэ хуралсалай ном хэрэглэгдэхэ зэргэтэй.
В.Д.Патаева, О.-Х.Н.Нанзанова. Буряад хэлэн, 9-дэхи классай хуралсалай ном. - Улаан-Үдэ: “Бэлиг” түб, 2018. – 167 х.

Шухала шадабари ба дадалнууд

Нурагшад 9-дэхи класс дүүргэхэдэе, иимэнүүд шадабари ба дадалтай (**предметные результаты**) болохо ёһотой:

- ниилэлдэһэн, дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүдэй байгуулга зүбөөр элирүүлхэ, тэдэнэй шүүлбэри хэжэ шадаха;
- холболтогүй орёо мэдүүлэлнүүдэй хубинуудай хоорондоху удхын харилсаа илгаруулха;
- сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэлнүүдэй байгуулга ба сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр тайлбарилжа шадаха;
- үгүүлэлнүүдые хэлэгдэһэн янзаарнь (юрэ хөөрэлгэ, зураглалга, бодомжолго) илгаруулжа шадаха;
- ямар нэгэн зохёолые шүүмжэлһэн үгүүлэл бэлдэхэ;
- үгүүлэлнүүдые найруулалайнь талаһаа илгаруулжа хураха (ниитын, уран найханай г. м.);
- хүнэй болон өөрынгөө зохёолгын алдуунуудые (бэшэгэй дүримөөр, сэглэлтын тэмдэгүүдээр, грамматикаар, найруулгын талаар) оложо хураха;
- уран зохёолой хэм гүйсэд баримталжа хураха.

Метапредметнэ шадабари: бээе гуримшуулаад ябахашадабари (регулятивные УУД):

- өөрөө хэшээлэй темэ хэлэхэ, зорилгыень табиха;
- багшатай сугтаа хуралсалай проблемнэ асуудал яаж шийдэхэ тухайгаа хөөрэлдэн, тусхай түсэб табиха;
- өөрынгөө хэжэ байһан үйлэнүүдые түсэбэй, алгоритмын үйлэнүүдтэй тааруулха, зэргэсуулхэ, тиин өөрынгөө ажаябуулга шалгаха, сэгнэхэ, зүб болгохо;

- өөрынгөө, ондоо хүнүүдэй, классайнгаа ажал тусхай критеринүүдээр шалгаха, хэр зэргэ шадабаритай болобобиб гэжэ элирүүлжэ хураха, критеринүүдые зохёохо.

Оршон тойрониё шудалха шадабари (познавательные УУД):

- шалтагаан хойшолон хоёрой хоорондохи холбоо харуулха, тодоруулан зохёон тогтоохо;
- текстээр дамжуулагдаһан мэдээсэлнүүдэй янза (виды информации) ойлгохо; юун тухай хэлэгдэнэб, удхань амар бэ, идеянь ямар бэ?
- үгөөр хэлэгдэнэн ойлгосо схемэ, таблица, модель болгохо, тиин һөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ;
- ондо ондоо түхэлтэй текстнууд (текст, схема, таблица, зураг) сооһоо өөртөө мэдээсэл олохо;
- анализ, синтез хэхэ;
- бодомжолхо.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- хэлэлгын зорилгоһоо дулдыдуулан өөрынгөө һанал бодол аман ба бэшэгэй хэлэн дээрэ харуулха;
- хэлэхэ, харилсаха зорилгоһоо үндэнэлэн, хэрэгтэй сагта монолог гү, али диалог хэрэглэжэ шадаха;
- хүнүүдэй хэлэһые шагнаха, ойлгохо, тиин өөрынгөө һанал бодол хубилгахаяа бэлэн байха;
- өөрынгөө һанал бодол, һанамжа хэлэжэ, баталжа шадаха;
- ажаябуулга эмхидхэхэдээ, хөөрэлдэжэ, хоорондоо хэлсэжэ, нэгэ һанал бодолдо ерэхэ;
- асуудалнуудые табиха.

Һуралсалай ажалда дифференцированнэ, творческо, элдэб нюруугай даабаринууд дурадхагдана.

Метапредметнэ шадабаринуудаар хурагшадые хангахаар проектнэ хүдэлмэринүүд хараалагданхай. Иимэ зохоохы ажал гү, али түсэл бээлүүлэгдэхэ:

- Буряад зурагууд
- Мэлс Самбуев – элитэ поэт
- Байгал далай

Программын бүридэл

1. Хэлэн тухай шухала мэдээн.
2. Дабталга.
3. Орёо мэдүүлэл.
4. Ниилэлдэнэн орёо мэдүүлэл.
5. Дахалдаһан орёо мэдүүлэл.
6. Холболтогүй орёо мэдүүлэл.
7. Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэ. Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэл.
8. Холилдоһон орёо мэдүүлэл.
9. Хэлэлгэ
10. Текст ба тэрэнэй байгуулга.
11. Дабталга. Лексикээр, фонетикээр, грамматикаар, бэшэгэй дүримөөр, сэглэлтээр үзэгдэнэн сэдэбүүдые хамтадхалга ба гуримшуулга.

Программын байгуулга ба удха

(68 час)

Хэлэн тухай шухала мэдээн (2 час)

Ниигэмэй хүгжэлтэдэ хэлэнэй үүргэ. Буряд хэлэн – буряд арадай үндэһэн хэлэн. Буряд хэлэнэй хүгжэлтын шатанууд. Буряд литературна хэлэн болон нютаг хэлэнүүд.

Дабталга (4 час)

Орёо мэдүүлэл (2 час)

Орёо мэдүүлэл, тэрэнэй байгуулга. Орёо мэдүүлэлэй гол илгаанууд: холболто үгэтэй, холболто үгэгүй, сэхэ хэлэлгэтэй, холилдоһон.

Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэл (4 час)

Зүрилдэһэн, холбоһон, илгәһан ба залгәһан харилсаатай ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэлнүүд.

Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд.

Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэлые аянгалан удхалжа, зүбөөр үгүүлхэ. Иимэ мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр табиha шадабаритай ба дадалтай болголго.

Дахалдаһан орёо мэдүүлэл (12 час)

Дахалдаһан орёо мэдүүлэлэй шухала ба нүхэсэл мэдүүлэлнүүд. Нүхэсэл мэдүүлэлые шухала мэдүүлэлтэйн холбодог холболтонууд ба холболто үгэнүүд.

Нүхэсэл мэдүүлэлэй янзанууд: тайлбарилһан, элирхэйлһэн, ушарлаһан.

Нүхэсэл мэдүүлэлэй байгуулгаараа ба удхаараа илгарал.

Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэлнүүд.

Дахалдаһан орёо мэдүүлэлые удхалан аянгалга ба тэрэнэй сэглэлтын тэмдэгүүд.

Дахалдаһан орёо мэдүүлэлые зүбөөр, алдуугүйгөөр хэлэлгэдээ хэрэглэхэ шадабаритай болголго.

Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл (6 час)

Холболто үгэгүй орёо мэдүүлэл (5 час)

Холболто үгэгүй орёо мэдүүлэлэй хубинуудай хоорондох удхын харилсаан.

Холболто үгэгүй орёо мэдүүлэлнүүдые удхалан аянгалга ба тэдэнэй сэглэлтын тэмдэгүүд.

Холболто үгэтэй ба холболто үгэгүй орёо мэдүүлэлнүүдэй хоорондоо дүтэрхы удхатай байдаг ушар.

Холболто үгэгүй орёо мэдүүлэлнүүдые удхалан, хоолойн аялгын хүсөөр хуби хубяарнь илгаруулха шадабаритай болголго.

Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэл (5 час)

Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэлэй шэнжэ болон байгуулга. Авторай үгэ ба сэхэ хэлэлгэ.

Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэлэй сэглэлтэнүүд. Сэхэ хэлэлгэ ба өөршэлэн хэлэлгэ.

Холилдоһон орёо мэдүүлэл (5 час)

Холилдоһон орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо. Холилдоһон орёо мэдүүлэлэй байгуулга. Холилдоһон орёо мэдүүлэлнүүдэй сэглэлтын тэмдэгүүд.

Хэлэлгэ (2 час)

Үгүүлэл. Текст ба тэрэнэй байгуулга (23 час)

Текст ба тэрэнэй байгуулга. Текстын шэнжэнүүд. Абзац. Хэлэлгын янзанууд: хөөрэлгэ, зураглалга, бодомжолго.

Текст хурямжалга. Түсэб. Тезис. Конспект. Реферат. Аннотаци. Рецензи.

Найруулалай янзанууд: эрдэм нуралсалай, ниитын, хэрэгэй, хөөрэлдөөнэй, уран найханай.

Дабталга (7 час)

Фонетикээр, лексикээр, грамматикаар, бэшэгэй дүримөөр, сэглэлтээр үзэһыень хамтадхалга ба гуримшуулга.

Хэлэн дотор шэнэ үгэнүүдэй бии бололго, үндэһэн буряад үгэнүүд ба ондоо хэлэнһээ абтаһан үгэнүүд. Үгын лексическэ удха.

Үгын эхин үеһөө саашанхи үеын түргэн аялгануудай ба дифтонгнуудай тодо бэшээр үгүүлэгдэдэг дээрэһээ аялганай тааралдал, һубарил ба нугаралай дүримүүдэй шухала ушар.

Үгын грамматическа удха (лексическэ удхаһаань ондоо). Олоор ба үсөөнөөр хэрэглэгдэдэг залгабаринууд. Үгын бүридэлөөр морфологическа ба этимологическа шүүлбэрийн хоорондохи илгаа тухай ойлгосо.

Хэлэлгын хубинуудай гараха арганууд: нэгэ хэлэлгын хубиһаа нүгөө хэлэлгын хуби бии болголго (тэмдэгэй нэрэһээ — юумэнэй нэрэ, причастииһаа – тэмдэгэй ба юумэнэй нэрэ, деепричастииһаа – дахуул үгэ, юумэнэй нэрэһээ – дайбар үгэ, дайбар үгэһөө – дахуул үгэ ба үйлэ үгэһөө – холболто үгэ).

Хэлэлгын хубинуудай хубилха ёһо (хубилдаг ба хубилдаггүй хэлэлгын хубинууд: хубилдаг үгэнүүдэй түхэлнүүд, зохилдол ба хамаадал).

Бээ дааһан хэлэлгын хубинуудай хоорондохи адлирхуу ба ондоо зүйлнүүд (удха шанараараа, хубилха, бии болохо талаараа).

Буряад орфографиин фонетико-морфологическа заршам (принцип).

Аялгануудые бэшэхэ дүримүүд (үгын үндэһэндэ, залгабариды, залгалтада); ь, ъ бэшэхэ дүримүүд. Орёо үгэнүүдые бэшэхэ дүримүүд. Дабхарлаһан үгэнүүдтэ зурлаа ба запятой хэрэглэлгэ.

Мэдүүлэлэй гэшүүд ба хэлэлгын хубинууд. Үгэнүүдые гол ба туһалагша удхаарнь мэдүүлэл соо хэрэглэлгэ.

Элдэб байгуулгатай мэдүүлэлнүүдые удхалан аянгалга. Удхалан аянгалга ба сэглэлтын тэмдэгүүд.

Запятой, хоёролжон точка, точкотой запятой, зурлаа, хаалта, асуудалай ба шангадхалай тэмдэг табиха гол дүримүүд. Гурбалжан точка хэрэглэлгэ. Хэдэн сэглэлтын тэмдэгүүдые нэгэдхэн табилга.

Текст, тэрэнэй байгуулга. Найруулал.

Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ (12 час)

Үгүүлэл, тэрэнэй янзланууд: зураглалга, юрэ хөөрэлгэ, бодомжолго (тус-тустань жэшээнүүдээр баримталха). Юрэ хөөрэһэн, зураглаһан, бодомжолһон үгүүлэлнүүдые зохёолгодо бэлэдхэл, даабаринууд.

Байгаалие гү, али ямар нэгэн бодото байдалые тодорхойлон харуулһан удхатай юрэ хөөрэһэн текстээр найруулга бэшэлгэ.

Хараһан фильмын, зүжэгэй, радио болон теледамжуулгын удхаар өөрынгөө һанамжа оруулалсан, дэлгэрэнгы ба хуряангы найруулга бэшэлгэ.

Хараһан гү, али дуулаһан һонирхолтой ушар тухай юрэ хөөрэһэн үгүүлэл бэшэлгэ.

Ямар нэгэн юумые гү, али байгаалие ажаглан, хадуужа абаһанаа зураглалга.

Уншаһан хөөрөөн, шүлэг, үгүүлэл тухай һанамжаяа бэшэлгэ.

Нүхэртөө бэшэг ба сониндо үгүүлэл бэшэлгэ.

Юрын байгуулгатай мэдүүлэлнүүдһээ бүридэһэн багахан хөөрөөе ородһоо буряад хэлэн дээрэ оршуулга.

Практическа хүдэлмэри (8 час)

Шалгалтын хүдэлмэри (5 час)

**Буряад хэлээр 9-дэхи классай календарна-тематическа түсэб
I-дэхи четверть, 27 час**

№	Разделнүүд, темэнүүд	Темэ үзэхэ сагай тоо
	Хэлэн тухай мэдээн (2 час)	
1	Буряад хэлэн тухай	1
2	Буряад хэлэнэй хүгжэлтын шата	1
	Дабталга (4 час)	
3	Холбуулал	1
4	Мэдүүлэл. Мэдүүлэлэй гэшүүд.	1
5	Дахуулал	1
6	Грамматическа даабаритай диктант	1
7*	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ. Зурагаар хүдэлмэри	1
	Орео мэдүүлэл (2 час)	
8	Орео мэдүүлэл, тэрэнэй байгуулга, илгаа	1
9	Холболто болон холболто үгэ орео мэдүүлэл соо	1
10*	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ. Домог.	1
	Ниилэлдэһэн орео мэдүүлэл (4 час)	
11	Ниилэлдэһэн орео мэдүүлэл	1
12	Ниилэлдэһэн орео мэдүүлэлэй илгаа	1
13-14	Ниилэлдэһэн орео мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд	2
15-16*	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ. Зурагаар зохоолго бэшэлгэ	2
	Дахалдаһан орео мэдүүлэл (12час)	
17	Дахалдаһан орео мэдүүлэл, тэрэнэй байгуулга, илгаа	1
18	Шухала ба нүхэсэл мэдүүлэл	1
19*	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ. Байгал далай	1
20-21	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэл	2
22	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлэй сэглэлтэ	1
23	Элирхэйлһэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэл	1
24	Элирхэйлһэн нүхэсэл мэдүүлэлэй холболто	1
25-26*	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ. Эсэгэ хүнэй үүргэ	2
27	Шалгалтын хүдэлмэри	1

II-дохи четверть, 21 час

№	Разделнүүд, темэнүүд	Темэ үзэхэ сагай тоо
1	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэл	1
2-3	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэлэй илгарал	2
4-5	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэлэй сэглэлтэ	2
6	Шалгалтын хүдэлмэри	1
	Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэл (6 час)	
7	Багсайн һубариһан. нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орео мэдүүлэл	1

8	Зэргэлэн хубариһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан ороо мэдүүлэл	1
9	Дахалдан хубариһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан ороо мэдүүлэл	1
10-12	Практическа хүдэлмэри	3
	Холболто үгэгүй (союзгүй) ороо мэдүүлэл (5 час)	
13	Холболто үгэгүй ороо мэдүүлэлэй хубинуудай хоорондохи удхын харилсаан	1
14-15	Холболто үгэгүй ороо мэдүүлэлнүүдые удхалан аянгалга ба тэдэнэй сэглэлтын тэмдэгүүд	2
16-17	Холболто үгэгүй ороо мэдүүлэлнүүдые удхалан, хоолой аялгын хүсөөр хуби хубяарнь илгаруулга	2
18-20*	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ.	3
21	Тестын хүдэлмэри	1

III -дахи четверть, 30 час

№	Разделнүүд, темэнүүд	Темэ үзэхэ сагай тоо
	Сэхэ хэлэлгэтэй ороо мэдүүлэл (5 час)	
1	Сэхэ хэлэлгэтэй ороо мэдүүлэлэй онсо шэнжэ болон байгуулга.	1
2	Авторай үгэ ба сэхэ хэлэлгэ.	1
3	Сэхэ хэлэлгэ ба өөршэлэн хэлэлгэ.	1
4-5	Сэхэ хэлэлгэтэй ороо мэдүүлэлэй сэглэлтэнүүд.	2
	Холилдоһон ороо мэдүүлэл (5 час)	
6	Холилдоһон ороо мэдүүлэл тухай ойлгосо	1
7-8	Холилдоһон ороо мэдүүлэлэй байгуулга	2
9-10	Холилдоһон ороо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгүүд	2
	Хэлэлгэ (2 час)	
11	Хэлэлгэ тухай	1
12	Хэлэлгын янзанууд	1
	Үгүүлэл (текст) ба тэрэнэй байгуулга (23 час)	
13	Текст ба тэрэнэй байгуулга.	1
14	Үгүүлэлэй шэнжэнүүд. Абзац.	1
15	Үгүүлэлые хүсэдөөр гү, али хуряамжалан харуулха тухай.	1
16	Үгүүлэл соохи мэдүүлэлэй холбоон	1
17	Домоглоһон үгүүлэл	1
18	Зураглаһан үгүүлэл	1
19	Бодомжолһон үгүүлэл	1
20-21	Практическа хүдэлмэри	2
22	Үгүүлэлэй стиль тухай	1
23	Албан хэрэгэй стиль	1
24	Практическа хүдэлмэри	1
25	Эрдэм хуралсалай стиль	1
26	Практическа хүдэлмэри	1
27	Ниитэ толилолгын стиль	1
28	Практическа хүдэлмэри. Портретнэ очерк	1
29	Практическа хүдэлмэри	1
30	Шалгалтын хүдэлмэри	1

IV –дэхи четверть, 24 час

№	Разделнүүд, темэнүүд	Темэ үзэхэ сагай тоо
1	Бэшэгэй хэлэлгэдэ хэрэглэгдэдэг текстын янзонууд. Түсэб.	1
2	Конспект.	1
3	Реферат.	1
4	Тезис	1
5	Аннотаци.	1
6	Рецензи.	1
	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ (3 час)	
7-8*	Элидхэл, конспект, реферат бэшэлгын дадал.	2
9*	Уран зохоолой хэһэгэй шухала һанал бодол элирүүлэн ололго (тезисүүдые бэшэлгэ)	1
10-11	Хуряамжалһан найруулга.	2
12-13	Дэлгэрэнгы найруулга	2
14-15	Практическа хүдэлмэри	2
	Хэлэлгэ хүгжөөлгэ (2 час)	
16	Оршуулга. Ородһоо буряад хэлэндэ хэлгэ.	1
17	Оршуулга. Буряадһаа ород хэлэндэ хэлгэ.	1
	Дабталга (5 час)	
18	Фонетикэ дабталга	1
19	Лексикэ дабталга	1
20	Морфологи дабталга	1
21-22	Синтаксис дабталга	2
23	Дун гаргалгын хэшээл	1
24	Шалгалтын хүдэлмэри	1